

نقش دین در هویت بخشی جوانان از دیدگاه علامه طباطبایی -ره-

بها کیانی^۱

چکیده

علامه طباطبایی ضمن تعریف پذیر دانستن دین از زوایای گوناگون به تعریف مفهومی، ساختاری و غایتگرایانه دین پرداخته اند. بر این اساس دین در نظر علامه نوعی روش زندگی اجتماعی است که انسان اجتماعی آن را برای نیل به سعادت اتخاذ میکند و چون حیات بشر محدود به دنیا نیست این روش مشتمل بر معارف و قوانینی است که از یک سو، سعادت دنیوی و از سوی دیگر سعادت اخروی او را تامین می نماید. هویت می تواند در انواع فردی، ملی، فرهنگی و اجتماعی تقسیم شود. نوجوانان و جوانان در کسب هویت اجتماعی باید بدانند که همه‌ی انسان‌ها نیازمند به تشکیل اجتماع هستند تا بتوانند بسیاری از خواسته‌ها و کمالات خود را در آن تحقق بخشند مانند همکاری، مسئولیت پذیری، وحدت و تعاون و سایر ویژگی‌های هویتی انسان که تنها در سایه‌ی اجتماع شکل می‌یابد. مقاله حاضر که با روش مطالعاتی - کتابخانه‌ای گردآوری شده است. هدف از این نگارش در این است که دین تا چه مقدار و چگونه توانسته بر هویت بخشی جوانان تاثیرگذار بوده؛ که نتایج مطابق دیدگاه علامه طباطبایی -ره- نشان داده دین به عنوان یک عامل اساسی در هویت بخشی جوانان اهمیت زیادی دارد. دیدگاه‌هایی که علامه طباطبایی درباره نقش دین و انقلاب اسلامی در شکل دهی به هویت افراد ارائه می‌دهد، نشان از تأثیر گذاری بزرگ این عوامل بر جامعه و فرد دارد.

واژگان کلیدی: دین، جوانان، علامه طباطبایی -ره-، هویت بخشی، نقش.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه فاطمه الزهرا -س- خاوران اسلام آباد غرب.

علامه طباطبائی ضمن تعریف پذیر دانستن دین از زوایای گوناگون به تعریف مفهومی، ساختاری و غایتگرایانه دین پرداخته اند. بر این اساس دین در نظر علامه نوعی روش زندگی اجتماعی است که انسان اجتماعی آن را برای نیل به سعادت اتخاذ میکند و چون حیات بشر محدود به دنیا نیست این روش مشتمل بر معارف و قوانینی است که از یک سو، سعادت دنیوی و از سوی دیگر سعادت اخروی او را تامین می نماید. چرایی و ضرورت دین در نظر علامه، همسو با تحلیل دین شناختی او و مبتنی بر نظریه انسان فطری، هویت اجتماعی بشر و حیات اخروی او تبیین میگردد. تبیین علامه گرچه بر اساس انسان شناسی فلسفی و تحلیل جامعه شناختی بشر وافی است، اما مستند و ملهم از متون دینی است. دین رافع اختلافات بشر، و تنها تامین کننده قانون سعادت بشر، و مشتمل بر نظام اخلاقی است که با اعتقاد به مبدا و ایمان به معاد از ضمانت اجرایی مطمئن برخوردار است. دوران نوجوانی و جوانی، دوران حساس و سرنوشت ساز و تعیین کننده ی شخصیت فرد است. در این دوران غرور، هیجان، احساسات، شهوت، ناپختگی عقلی و... بر شخص سایه می افکند. اعرافی (۱۳۸۱)، در مقاله ای با عنوان "دیدگاه دین و بحران هویت جوانان" به این نتیجه رسیدند. موضوع سخن دین و بحران هویت جوانان است. بحران هویت از مقولات مهم در عصر جدید و مورد تاکید در دهه های اخیر در سراسر جهان است و در سطح جهان و کشورهای گوناگون با رویکردهای متفاوت مورد بحث و کاوش های فراوان قرار گرفته و مقالات متعددی در این باره به نگارش در آمده است. چالش بحران هویت هم بعد روان شناختی و فردی دارد و هم بعد اجتماعی و سیاسی. طبیعتاً همه فرهنگ هایی که با این چالش بزرگ دست بگریبانند، باید در صدد شناخت آن به صورت همه جانبه برآیند و در جامعه های دین دار علاوه بر آن پرسش از موضع دین در برابر این معضل روانی و اجتماعی نیز رخ می نماید کلانتری و همکاران (۱۳۸۸)، در تحقیقی با عنوان "هویت دینی و جوانان؛ (نمونه آماری،

جوانان شهر شیراز)" به نتایجی رسیدند که هویت دینی به دلیل ماهیت و محتوایی که دارد تقریباً مهمترین بعد هویت است که نقش بسیار تعیین کننده ای در هویت یابی افراد یک جامعه بازی می کند. می توان ادعا داشت تقویت این بعد از هویت موجب دوام و قوام سایر ابعاد آن شود و از سوی دیگر، چالش در این حوزه میتواند زمینه ساز بحران در سایر ابعاد هویت شود. این ادعا در جوامعی که دین رکن اساسی اداره آن را مشخص می کند، کاملاً صادق است. مقاله حاضر که نتیجه پژوهشی تجربی در این زمینه است، به دنبال بررسی میزان احساس تعلق به هویت دینی و عوامل موثر بر آن است. جامعه آماری این تحقیق، دانش آموزان مقطع سال سوم متوسطه نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر شیراز هستند که نمونه ای ۴۰۰ نفره شامل دختران و پسران مورد مطالعه را در بر می گیرند. نتایج نشان داده ۸۸ درصد دانش آموزان دارای هویت دینی قوی هستند و تنها ۴ درصد پاسخگویان، در این حوزه دارای مشکل یا بحران هستند. رهدار(۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان "رابطه دین و هویت(بررسی انتقادی دیدگاه کارل راجرز"براساس نظر کارل راجرز-یکی از بنیان گذاران روان شناسی انسان گرا- زندگی اصیل، زندگی ای است که براساس خواست طبیعی انسان شکل بگیرد. وی نتیجه می گیرد که چون انسان دین دار به منظور جلب رضایت خداوند همواره از خواست طبیعی خود چشم پوشی می کند، درست لحظه ای که کاملاً دین دار است، کاملاً با خودش بیگانه است. این دیدگاه، ضمن غفلت از تفاوت اساسی زیست طبیعی و زیست فطری، تصویری محدود یا مبهم از برخی مفاهیم اساسی و ضروری در تبیین افعال انسانی، از جمله خواست طبیعی، محدودیت های کمال زاء، غایت، عشق، قانون و... دارد. نوشتار حاضر در صدد تقریر اجمالی این نظریه و سپس نقد تفصیلی آن است. عمادی استر آبادی در مقاله ای با عنوان "علل بحران هویت در جوانان و راهکارهای برون رفت از آن" جوانی دوره ای حساس در عمر هر انسان است که می تواند تاثیری عمیق بر سرنوشت او داشته باشد و افق آینده وی را روشن و تیره سازد. شخصیت وجودی یک انسان در دوره جوانی شکل می گیرد و آینده او هم بر همین اساس رقم می خورد. در هر عصری جوانان بیشتر مورد توجه اند و در

شکل‌گیری موضوعات مختلف در جوامع نقش مؤثری ایفا می‌کنند. جوان در نظام اجتماعی همچون جریان خون در رگ‌های بدن است که اگر از حرکت باز ایستد همه چیز متأثر خواهد شد. جوان سرشار از استعداد است که اگر این استعداد تربیت و تقویت شود، مانند بذری که اگر در خاک خوب کاشته شود، محصول خواهد داد و اگر به حال خود رها شود مانند تخمی که در زمین شوره‌زار افتاده باشد، از بین می‌رود و محصول نمی‌دهد. پژوهشکده باقرالعلوم، موسسه تحقیقات اجتماعی کندوکاو (۱۳۹۰) کتابی را به چاپ رساند با موضوع "هویت دینی جوانان"، موضوع این کتاب، بررسی ارتباط میان جوانان با دین است. کتاب حاضر، مجموعه‌ای از هشت مقاله و سخنرانی پیرامون ارتباط میان جوانان با دین، بررسی هویت دینی جوانان است. عناوین مقاله‌ها و سخنرانی‌های مندرج در کتاب، عبارتند از: ضرورت شناخت ریشه‌های نابسامانی فرهنگی/ نوروز هاشم زهی؛ دین‌گرایی و یا دین‌گریزی جوانان/ سیدسعید زاهد زاهدانی؛ تبیین نظری تمایلات دینی جوانان و نوجوانان/ حسین ابوالحسنی تنهایی؛ نسخ‌شناسی انواع دین‌داری مقدمه‌ای بر تحلیل جمعه شناختی/ سیدمحمد میرسندسی؛ جامعه قدیسی واکنش و تخریب قلمروی دینی/ حسین محدثی؛ گریز از کدام دین/ علیرضا حلم‌زاده؛ آسیب‌شناسی تاریخی دین‌داری/ حجت‌اله ایزدی و تمایلات دینی و ارتباطات جنسی در جامعه کنونی/ ابراهیم فیاض. این کتاب با توجه به تحول در ارزش‌های مذهبی جوانان و نوجوانان با اهداف شناخت میزان تمایلات دینی جوانان و نوجوانان، شناخت دین‌گریزی به عنوان یک مسأله اجتماعی، آسیب‌شناسی امر به معروف و نهی از منکر در ایران پس از انقلاب، شناخت مبانی نظری آسیب‌شناسی تبلیغ دینی در میان نوجوانان و جوانان، شناخت بیشتر و دقیق‌تر واقعیت دین‌گریزی، گونه‌شناسی انواع دین‌داری و دین‌گریزی، پیشنهادهای نظری و راهکار عملی برای کمک به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان فرهنگی کشور از طریق هم‌اندیشی با صاحب‌نظران در قالب نشست‌های تخصصی و تولید فکر در این حوزه منتشر شده است. سجادی (۱۳۹۱) در کتابی با موضوع "بررسی هویت دینی از منظر مفهوم‌شناسی بحران هویت دینی و آموزه‌های چالش برانگیز" برای هویت

دینی از جنبه‌های تربیتی، جامعه‌شناسی، متافیزیک، روان‌شناختی و دین‌شناسانه است. تحلیل و تبیین عوامل بنیادین مؤثر بر ایجاد بحران هویت دینی و تبیین ابعاد هویت دینی، از مباحث اصلی مطرح شده در کتاب حاضر است. مطالب کتاب در چهار بخش تدوین شده است. نگارنده، پس از معرفی و تبیین آموزه‌ها و مکاتب جامعه‌شناختی معاصر، به مفهوم‌شناسی هویت و هویت دینی اشاره کرده است. آموزه‌های معاصر و چالش‌های آن برای هویت دینی و پیشنهاد راهکارها و چشم‌اندازها، از دیگر مباحث پژوهش حاضر است. بخش قابل توجهی از افسردگی‌ها، احساس پوچی و درون تهی شدن‌ها و روزمرگی‌ها، نتیجه منطقی بی‌هویتی است. هویت، تعیین‌کننده جایگاه و منزلت و مرتبت انسان است و پیوندها و رشته‌ها و ارتباطات او و جهان خارج را در بر می‌گیرد. هویت، نقش‌ها و وظائف و مسئولیت‌های هر کسی را در قبال خود و دیگران معین می‌کند و توقعات و نسبت خود با گذشته و حال و آینده را مشخص می‌سازد. بنابراین هویت جلوه‌های متعدد دارد: هویت فردی (شخصی)، هویت خانوادگی، هویت ملی، هویت دینی، هویت اجتماعی، هویت فرهنگی و هویت مدنی، هر یک از این مقولات فصلی از کتاب دکتر شرفی است. محور بحث هویت نیز جوانان اند و مطالب با تأکید بر ویژگی‌ها و نیازها و گرایش‌های نسل جوان تنظیم شده است.

هدف اصلی این پژوهش ضرورت توجه به بحران‌های حاضر و تأثیر آنها در هویت جوان می‌باشد. راه برون رفت از بحران اقبال به دین است. زیرا دین بر شکوفاسازی و مزیت‌بخشی و ارجحیت‌گذاری هویت فطری، معنوی و اخلاقی اصرار ورزیده است. جوان در سایه دین به افزایش مقبولیت اجتماعی و رعایت اخلاقیات ملزم می‌گردد و برای او با اعتماد به نفس مسیر توسعه‌ی انسانی و توسعه علمی هموارتر می‌گردد. هدف از نگارش این مقاله در این است که بدانیم هویت دینی جوانان چگونه شکل می‌گیرد و دین چه نقش عمده‌ای در این مسئله دارد. و این مسئله را در دیدگاه علامه طباطبائی - ره - بصورت خلاصه بررسی کرد.

شده، بنا نهاده است. ایشان ضمن اشاره به سطوح و ویژگی های جامعه برای جامعه ویژگی ها و نیازمندی هایی را برمی‌شمرد که در طول تاریخ و در جوامع مختلف وجود داشته است. به زعم وی جامعه همچون انسان سیر تحول و تکامل دارد. همه این عوامل و بیان اهمیت و جایگاه اجتماع در تربیت انسان، برنامه‌ریزان را ملزم می‌سازد که برای تربیت اجتماعی افراد، که در بهبود محیط اجتماعی نقش پررنگ دارد، اهمیت ویژه‌ای قائل شوند. رویکردهای تربیت اجتماعی از دیدگاه علامه طباطبایی شامل همنشینی، رقابت سازنده، محرومیت، بشارت و انذار است. (المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۳۵۶)

۳-۴- توسعه اخلاقی

دین همچنین به جوانان کمک می‌کند تا ارزش‌های اخلاقی را در زندگی خود نهادینه کنند. علامه طباطبایی بر این نکته تأکید دارد که پیروی از اصول اخلاقی دینی می‌تواند به جوانان در تصمیم‌گیری‌های صحیح و رفتارهای مثبت یاری رساند. علامه طباطبایی بین دین و اخلاق از نظر مبنایی اتحاد برقرار کرده است و اظهار می‌دارد که اسلام سفارش به پیروی از عقل نموده و اخلاق را نیز مبتنی بر عقل دانسته است، بنابراین، دین و اخلاق، هر دو، انسان را به یک راه می‌برند: اسلام مردم را به پیروی از عقل سفارش نموده و از چیزی که سلامت و حکمرانی آن را مختل سازد و باعث رفتارهای غیر اخلاقی شود، نهی فرموده است. فلسفه‌ی این که اسلام شراب، قمار، لهو، غش و غَرَر در معاملات، دروغ و افترا، بهتان، خیانت و ترور و هر عملی که سلامت فهم و داوری عقل را مختل سازد نهی فرموده است این است که همه‌ی کارهای نهی شده، عقل انسان را در مرحله‌ی عمل دچار خبط و اشتباه می‌کند. این را هم می‌دانیم که اساس حیات بشر در همه‌ی شؤون فردی و اجتماعی بر سلامت ادراک و صحت فکر و اندیشه است. اگر مفاسد اجتماعی و فردی را، حتی آن مفاسدی که فسادش برای همه جوامع مسلم است و کسی منکر آن نیست، مورد تجزیه و تحلیل قرار

دهیم ، خواهیم دید که اساس آن مفاسد اعمالی است که باعث از کار افتادن عقل در حکومت و هدایت می شود ، بقیه ی مفاسد هر قدر که زیاد باشد و هر قدر بزرگ باشد ، باز اساسش همین بطلان حکومت عقل است.(المیزان فی تفسیر القرآن ، ج ۲، ص ۱۹۳)

۴-۴-آگاهی از حقیقت

علامه طباطبایی به اهمیت آگاهی از حقیقت و شناخت واقعیت‌های هستی اشاره دارد. او بر این باور است که دین می‌تواند ابزار مناسبی برای جستجوی حقیقت و شناخت عمیق‌تر از خود و جهان باشد. مهم‌ترین شاخص انسان‌شناسی علامه، نظریه فطرت و تبیین دقیق این ساحت است. در این ساختار، فطرت، همان الگوی سعادت انسان و مسیر متافیزیکی و خطاناپذیر تربیت، تکامل و سعادت اوست. وی براساس آموزه‌های اسلامی برای انسان سرشت و طینتی الهی و نیک قائل است که در آن، خیر و شر تعریف شده‌اند؛ یعنی هم جنبه اخلاقی، هم هستی‌شناسی و هم جنبه معرفت‌شناسی دارد؛ زیرا، کارکردهای ساحت فطرت در نگرش علامه عبارت‌اند از:

یک. خویش‌شناسی: در این کارکرد می‌توانیم ضمن شناخت نیازها و استعدادهای خود، برای شکوفایی آنها، برنامه‌ریزی نماییم.

دو. تنظیم روابط اجتماعی با دیگران: در این کارکرد، براساس اعتقاد به سرشت واحد (فطرت) انسان‌ها و اقتضائات خاص آن، می‌توانیم الگو و مدل روابط اجتماعی‌مان با آنها را مشخص کنیم؛ چراکه در غیر این‌صورت، عملاً ارائه یک مدل ارتباطی خاص میسر نیست.

سه. تعیین اهداف و برنامه‌های تربیتی: بر مبنای سرشت فطری در نگرش علامه، انسان موجود قانونمند و تربیت‌پذیری است که می‌توان براساس استعدادهای ذاتی‌اش، شکل خاصی به او بخشید.

چهار. تعیین روش صحیح زندگی: از آنجاکه اتخاذ روش صحیح زندگی، منوط به شناخت دقیق ذات و حقیقت انسان است و انسان نمی‌تواند در زندگی بی‌نهایت روش، پیش‌رو داشته باشد، گزینش معقول‌ترین آنها منوط به شناخت صحیح خودش است. (المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۳۷۱)

نتیجه‌گیری:

در پایان می‌توان نتیجه گرفت که دین به عنوان یک عامل اساسی در هویت‌بخشی جوانان اهمیت زیادی دارد. دیدگاه‌هایی که علامه طباطبایی درباره نقش دین و انقلاب اسلامی در شکل‌دهی به هویت افراد ارائه می‌دهد، نشان از تأثیر گذاری بزرگ این عوامل بر جامعه و فرد دارد. او به ما یادآوری می‌کند که دین و اندیشه‌های اسلامی می‌توانند به عنوان یک راهنما و معیار برای جوانان در تعیین هویت و ارزش‌های زندگی خود عمل کنند. بنابراین، درک صحیح از ارزش‌ها و اصول دینی و استفاده از آنها به عنوان مبنای هویتی می‌تواند به نمایان‌تر شدن هویت فردی جوانان کمک کند و آنها را در بهبود و تعالی فردی و اجتماعی یاری نماید. این مقاله بر ضرورت ارتقاء فهم و آگاهی جوانان از اصول دینی و تأثیر مثبت آنها بر هویت شخصی و اجتماعی آنان تأکید دارد و به عنوان یک راهنما برای شکل‌دهی به آینده انسان‌های جوان، نقش مهمی را ایفا می‌کند. بدین ترتیب، در بررسی نقش دین در هویت‌بخشی جوانان با توجه به دیدگاه علامه طباطبایی، این موضوع به عنوان یک فرصت برای رشد فردی، افزایش انگیزه و ارتقاء ارزش‌های اخلاقی فرد و جامعه مطرح شده و اهمیت آن به خوبی بیان شده است. نقش دین در هویت‌بخشی جوانان از دیدگاه علامه طباطبایی بدین شکل است که دین به عنوان یک سیستم انسان‌مدار ارزش‌ها و اصول زندگی، نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی به هویت فردی انسانها دارد. این نقش دین در هویت‌بخشی جوانان از دیدگاه طباطبایی به شکل زیر قابل تبیین است:

ارتباط با معنویت: طباطبایی باور دارد که دین تسهیل‌کننده ارتباط انسان با معنویت و ابعاد معنوی زندگی او است. این ارتباط باعث شناخت عمیق‌تری از خود و هدف زندگی می‌شود و به تعیین هویت فردی کمک می‌کند.

ارزش‌ها و اخلاقیات: دین به عنوان یک منبع ارزشی و اخلاقی، نقش مهمی در تداوم و تقویت ارزش‌ها و اخلاقیات در زندگی فردی دارد. این ارزش‌ها و اخلاقیات که از دین ناشی می‌شوند، به هویت فردی انسان رنگ و نشان می‌دهند.

هدایت و راهنمایی: در دیدگاه طباطبایی، دین به عنوان یک جهان‌بینی کامل و جامع، انسان را در مسیر درست و راهنمایی می‌کند. این راهنمایی در تعیین هویت فردی جوانان بسیار مؤثر است. تقویت هویت فردی: با پیروی از اصول دینی، جوانان قادرند هویت فردی خود را تقویت کرده و به عنوان افرادی با اصالت و ثبات بیشتر در جوامع خود شناخته شوند.

منابع

۱. طباطبایی، سید محمد حسین (بی‌تا)، الف، آموزش دین، تهران، چ ۲، انتشارات جهان آرا.
۲. طباطبایی، سید محمد حسین (بی‌تا)، ب، خلاصه تعالیم اسلام، قم، انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه.
۳. طباطبایی، سید محمد حسین (بی‌تا)، ج، فرازهایی از اسلام، تهران، انتشارات جهان آرا.
۴. طباطبایی، سید محمد حسین (بی‌تا)، د، تفسیر المیزان، ج ۲، ترجمه محمد تقی مصباح یزدی، تهران، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی.
۵. طباطبایی، سید محمد حسین، (بی‌تا)، ه، تفسیر المیزان، ج ۳ و ۵ و ۱۱ و ۱۴ و ۱۶ و ۲۰، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی و...، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۶. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۸۶)، الف، اصول فلسفه و روش رئالیسم، ج ۵، چ ۱۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۷. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۸۶)، ب، قرآن در اسلام، به کوشش سید هادی خسروشاهی، چ ۵، قم، بوستان کتاب.

۸. طباطبایی، سید محمد حسین ، ۱۳۸۷ ، بررسیهای اسلامی، ج ۱، به کوشش سید هادی خسروشاهی، چ ۲، قم، بوستان کتاب.

۹. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۸۸)، الف، بررسیهای اسلامی، ج ۲، به کوشش سید هادی خسروشاهی، چ ۲، قم، بوستان کتاب.

۱۰. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۸۸)، ب، شیعه در اسلام، به کوشش سید هادی خسروشاهی، چ ۵، قم، بوستان کتاب.

۱۱. سجادی، سید مهدی (۱۳۹۱)، کتاب هویت دینی جوانان و آموزه‌های چالش‌برانگیز معاصر، ناشر شرکت چاپ و نشر بین الملل.

۱۲. کلانتری، عبدالحسین، عزیزی، جلیل، و زاهدزاهدانی، سعید. (۱۳۸۸). هویت دینی و جوانان؛ (نمونه آماری، جوانان شهر شیراز). تحقیقات فرهنگی ایران، ۲(۲) (پیاپی ۶)، ۱۲۵-۱۴۱.

۱۳. اعرافی (۱۳۸۱)، دین و بحران هویت جوانان، شماره ۱ (۱۳ صفحه - از ۱۲۶ تا ۱۳۸).

۱۴. رهدار، احمد (۱۳۹۰) رابطه دین و هویت (بررسی انتقادی دیدگاه کارل راجرز) ، شماره ۲۶ صفحه - از ۱۶۵ تا ۱۸۴).